

FISCHER LAJOS:

A JAGUÁRISTENTŐL VIRACOCCHÁIG

INTEGRÁLÓ ÉS LEGALIZÁLÓ ERŐK AZ INKA BIRODALOM VALLÁSÁBAN

/Néhány megjegyzés a téma német nyelvű irodalma alapján./

"Az aztékok és az inkák katonailag és állampolitikailag is csak tehetséges epigonok voltak: olyan ősi, magasabb kultúrák örökébe léptek, amelyek már jóval a fehér ember megjelenése előtt letűntek."/1/ - írja Gerdt Kutscher. A következő írás e tétel igazságtartalmát vizsgálja egy olyan részterületen, amely nagyon fontos szerepet játszott az inka /2/ állam életében: a vallás területén. Célunk az inkák birodalmi vallásában rámutatni azokra az öröklött és átvett elemekre, amelyek beépítésével olyan vallási struktúra született, amelyben különösen hangsúlyossá váltak az integráló és legalizáló funkciók.

A pánperui kultúrák főisten alakjai

Írásunk első részében figyelemmel kísérjük a főisten alakok változását az ősi Peru történetében és az ezekben rejlő integrációs erőket, különös figyelmet fordítva a három pánperui kultúra vallására. A népi vallás elemeinek bemutatására nem vállalkozunk, ennek csak a három "birodalmi vallás" szempontjából érdekes elemeire utalunk.

Az ősi Peru vallási elképzeléseiben témánk szempontjából a legősibb rétegbe az állatistenek széles tábora tartozik. Ezek legtöbbje már a paleolit kortól kezdődően totem szerepet töltött be, a nemzetségek és törzsek tőlük eredeztették magukat.

A Chavin-kultúra^x kiemelte ezen istenségek közül a legjelentősebbet, a jaguáristent, és kultusza középpontjába helyezte. Ezt az istenalakot jeleníti meg a Chavin de Haantar főtemplomának középpontjában talált "El Lanzón"-nak elnevezett öt méter magas istenkép, a szintén ebben a szentélyben talált "Raimondi-sztéle" félig ember, félig jaguár alakja, és a Julio Cesar Tello perui régész által a templomon kívül föllelt "Obeliszka" is. A jaguáristen mellett már a Chavin periódusban is fontos szerepet játszott a kondor, ennek legfőbb bizonyítéka, hogy Kunturhuasi - mint a név is mutatja: 'a kondor háza' - a kondor tiszteletére emelt háromszintes templomának keletkezése szintén ehhez a kultúrához köthető. A Chavin civilizáció képviselői az említett főisten alakon kívül gyakran véstek kőbe kígyókat, aligátorokat, ragadozómadarakat vagy ezek egyes testrészeit, például ragadozófogakat.

A jaguár- és kondoristenek tisztelete a következő történeti periódusban is széles körben fennmaradt, más, hasonló típusú istenek kultuszával együtt. A Mochikák vallásában központi helye van az ún. kígyóövistennek /3/ és a szarvaskígyóistennek./4/ A Costán^{xx} nagyon kedvelték a rókát, például a Mochevölgyi Huaca de la Luna alatt is találtak egy rókaidolt./5/ A Nazca kerámiák gyakori motívumai a halak, százlábúak, madarak. Carcia Gutierrez de Toledo, amikor már másodszor rabolta ki 1563-ban a Huaca de Llomayohuan nevű piramist, legértéke-

x Az ősi Peru története főbb kultúráinak vázlata a tanulmány végén található. / I.sz. melléklet /

xx A fontosabb fogalmak és kifejezések magyarázata a tanulmány végén található. /II. sz. melléklet/

sebb találmányának egy színaranyból készült halistent tartott /6/. A Mochika kerámiákon is gyakori motívumok a haldémonok /7/. Jauja vidékén, a Huanca és a Mantaro folyók völgyében Huallato kutyaistennek mutattak be áldozatokat az indiánok /8/. A példákat sorolhatnánk még egy ideig, de inkább térjünk rá arra, mi lett ezekkel az istenekkel a későbbi időkben: Az eddigi főistenek fokozatosan valamilyen reszortos istenekké váltak, illetve az új főistenek segítő-szolgáló démonjaivá alakultak át. Az átalakulás vallási síkon legalizálta, segítette a meghódított törzsek, nemzetségek integrálását, esetleg asszimilálását is egy a hódítók által szervezett nagyobb politikai egységbe.

Erre vonatkozóan a legklasszikusabb példát a tiahuanacoi Inti punku /'Napkapu'/ domborműveiről olvashatjuk le: A központi figura egy újabb típusú főistent ábrázol, akinek az alakjára a későbbiekben még visszatérünk. Kezében kondorfejű kígyókat tart, a monolittömb egyébként is változatos és számban is gazdag kígyóábrázolást tartalmaz. A főalak irányába haladó segédhadban kondorokat ismerhetünk fel. A főalakon jaguár-, a mellékalakokon halfejeket is találunk. Összességében megállapíthatjuk, hogy a második pánperui kultúra vallása egy új típusú főisten kultuszának elterjesztése mellett integrálta a korábbi idők legjelentősebb totem isteneit: a jaguárt, a kondort, a halistent és a kígyóistent.

Hasonló motívumot fedezhetünk fel Huarochiri vidékének teremtetőistene, Pariacaca mítoszában, amelyben a szép Chuquisuso zsarolásának engedve megépíti a vidék csatornáit. A mítoszból itt csupán két mondatot idézünk: "Pariacacának sikerült min-

den állatot megnyernie arra, hogy segítsenek neki. Különböző fajtájú pumák, rókák, kígyók és madarak segítették a csatorna építésében és fenntartásában." /9/

Az e típusba tartozó istenek integrálásának Tiahuanaco volt a klasszikus példája, az inka birodalmi vallásban alig találunk rájuk vonatkozó utalásokat, ekkor már csak a törzsi-nemzetségi huacák közt szerepeltek. Ezeket a huacákat viszont összegyűjtötték Cuzcóban, ami mögött két dolgot vehetünk észre: 1. ezen istenfigurák kultusza törzsi-nemzetségi szinten erős lehetett, különben nem lett volna szükség erre az erőszakos intézkedésre, 2. az inka birodalmi vallás nem integrálta őket.

Az inka mítoszokban hasonló totemősre vonatkozóan csupán egyetlen utalást találunk: Sarmiento de Gamboa szerint /10/ Manco Capac, az első inka és felesége sólyomszerű madara volt Inti, akitől a vezérséget kapták. Ugyanezt a madarat Manco Capac ábrázolásán is láthatjuk. /11/ Salentiny szerint /12/ a sólyom totemőst Roca inka idején szorította háttérbe a Nap kultusza. Az a tény, hogy az inkák vallásában a 14. században még erősen élt és elsődleges volt a sólyom totem elképzelés, valószínűleg önmagában cáfolja azt az elméletet /13/, mely szerint az inkák őseit a Tiahuanaco birodalomban kellene keresni, abban a Tiahuanacóban, amely már jóval az ezredforduló előtt más típusú istent helyezett a kultusz középpontjába.

Az ősi totemizmusra vezethető vissza az inka kultuszba módosított formában felvett huarachicuynak nevezett iniciációs szertartás is.

Az ősi Peru vallása legmeghatározóbb istentípusának, a termékenységisteneknek a megjelenése a neolitikus korhoz köthető. A főistenek szempontjából e típuson belül az ún. "egyetemes termékenységistenek" /14/ kultuszával kell foglalkoznunk. A Sierra és a Costa természeti viszonyaiban, éghajlatában és ökológiájában rejlő különbségek magyarázzák, hogy a hegyvidéki övezetben a Napisten, a tengerparton a Hold vált a legjelentősebb termékenységistenné. A két istenség harcából az utolsó két pánperui kultúra esetében a Nap került ki győztesen.

A Tiahuanaco előtti időszakból a Mochikák vallási képzetét ismerjük a legjobban. Vallásukban kiemelkedő szerepet töltött be a Si holdisten, de mint már említettük, még erősen meghatározó volt például a kígyóövisten. A Nazca-kultúra vallásában is sok asztrális elemet fedezhetünk fel.

A Tiahuanaco kultúra emelte először a kultusz középpontjába a Napistent, Viracochát. Az Inti punku főalakja feje körüli napsugárszerű kiképzés egyértelműen utal a főisten Napisten voltára. Az inka teremtésmítosz kozmikus elemei is tiahuanacoi eredetűek, egyértelműen Viracocha figurájához kapcsolódnak. Egy Sarmiento de Camboa által közvetített mítoszváltozat szerint /15/ Viracocha teremtette az eget és a földet, valamint az első, óriás testalkatú embereket, akikben azonban csalódnia kellett, ezért néhányat kővé változtatott, a többire pedig vízözönt küldött. Ezután megteremtette a Napot, a Holdat és a csillagokat, majd újjáteremtette az emberiséget.

Tiahuanaco Viracochája az állatisteneken és a Napistenen kívül magába olvasztott egy harmadik istentípust is: a kultúr-

héroszt. A fenti mítosz folytatása egyértelműen jelzi ezt: Viracocha az emberiség újjáteremtése után járta az országot és bölcsességre tanította az embereket. A következőkben néhány hasonló kultúrhéroszi istenalakra hívjuk fel a figyelmet az ősi Peru vallásaiból: A Lambayeque-völgy lakóinak Miguel Cabello de Balboa által közvetített eredetmondája szerint /16/ őseik északról érkeztek balzáikon a bátor és tehetséges Naymlap vezetésével, akinek a kultúrmissziója a letelepülésre legmegfelelőbb hely megtalálásában és a letelepülés irányában teljesedett ki. Balboa leírása szerint első uralkodójuk Llampallec nevű idolját a völgy lakói a későbbiekben istenként tisztelték. A már említett Pariacaca, igaz, hogy csak a női csábításnak engedve, de a csatornák megépítésével lerakta a Huarochirivölgyi civilizáció alapjait /17/. Az aymarák istenvilágából is ismerünk egy Thunupa nevű, északról érkező, szakállas, fehér kultúrhéroszt /18/. Összegezve elmondhatjuk tehát, hogy a második pánperui civilizáció főistene három elemet olvasztott magába: 1. az ősi állatdémonokat, 2. a Napistent, 3. a kultúrhérosz figuráját.

A Chimu birodalom főisten figurájára vonatkozóan Antonio de la Calanchát idézzük, aki az 1638-ban írt "Coronica Moralizada del Orden de San Agustin en el Peru" című művében a Pacasmayo-völgyében élő indiánok életének leírásán keresztül a legbővebb képet adja a birodalom vallását illetően: "Pacasmayo és más tengerparti völgyek indiánjai a holdat imádták, mint a legfontosabb és legnagyobb istenséget. Mert - gondolták ők - ő uralkodik az elemek fölött, az ő hatására nőnek a föld gyümölcsei és ő hozza mozgásba a tengert, ő hívja életre

a d ö r g é s t és a villámlást. Szentélyül egy huaca szolgál, amit Sian-nak neveznek, ami a yunkák nyelvén a 'Hold házat' jelenti. Hatalmasabbnak tartották a Napnál, mert az nem süt éjszaka, míg a Hold éjszaka és nappal is látható. /19/ A Costa indiánjai más csillagokat is nagy tiszteletben részesítettek, magukat négy csillagtól származtatták, amelyek közül az első kettőtől a királyok, kacikák és más előkelők, a másik kettőtől a munkások és szegények eredtek./20/

Hogy jelentkeztek a fenti jegyek az inka birodalom vallásában? Arról már szóltunk, hogy az inka birodalmi kultuszban az állatistenségek nem kaptak helyet, erre vonatkozóan legfeljebb a korai történetükben figyelhető meg valamiféle törekvés Inti és a sólyomős azonosítására. A kultúrhéroszi funkciót inkább az első sapay inka, Manco Capac alakjára vitték át: Az inka teremtménysz-változatok többségének kiindulópontja Inti; aki gyermekeit, Manco Capacot és annak feleség-nővérét, Mama Occlu Huacot, az első coyát több testvérükkel együtt a civilizálatlan emberek közé küldte, hogy azokat Carcilaso de la Vega szerint "...a Nap megismerésére oktassák, hogy őt istenüknek elfogadják és imádják, hogy értelmesen és polgáriasultan, emberként éljenek, parancsokat meg törvényeket adjanak nekik. Hogy benépesült községekben, házakban lakjanak, a földeket műveljék, növényeket és gabonát termeljenek, lábasjószágot tenyész-szenek, s értelmes emberként és ne állatként élvezzék a föld minden gyümölcsét!"/21/

Inti figurája összességében sok mesterséges, erőszakkal terjesztett elemet hordott magában, több vonatkozásban másolta a Chimu birodalom Sijét mint Tiahuanaco Viracocháját!

Ennek egyik fontos jeleként foghatjuk fel, hogy az inka panteonban második helyre került Inti feleségeként Quilla holdisten-

nő. A mesterséges jelleget bizonyítja az is, hogy Inti nagyon kevés antropomorf vonással rendelkezik, ebben a vonatkozásban elég, ha a vele kapcsolatos mítoszok rendkívül alacsony számára utalunk.

Inti és Viracocha közül az inka panteonban Inti kapott hangsúlyosabb szerepet. Mason szerint /22/ Viracocha, a szakirodalom nagyobb része szerint /23/ Pachacutec Yupanqui inka uralkodása alatt Viracocha kultuszának egyfajta reneszánsza következett be, módosult tartalommal, az uralkodó elit szűk rétege számára hozzáférhető módon. Ezen új típusú, monoteisztikus vonásokat mutató istent legjobban a "Manko Kapak imája" című verssel jellemezhetjük /24/:

"Ó, Viracocha,
aki mondod:
"ez fiú legyen,
ez leány legyen,"
szent forrás ura,
jégesőn is
aki úr vagy,
hol rejtőzöl?
nem láthatlak meg téged?
Hol van: fent-e,
avagy lent-e,
vagy középen
bírói széked?

Hallgass meg engem,
te, kiessintűgy vagy
ég-tengerben,

amiként ott vagy
föld-tengerben.
Világvigyázó,
emberteremtő,
mint az Inka urak,
én is kiszikkadt szemmel
áhitlak meglátni.
Ha láthatlak,
ismerhetlek,
jelezhetlek,
megénhetlek,
te is meglátsz,
tudsz majd rólam.

Nap és Hold,
nap és éj,
ősz és tél
nem oktalan vannak,
céllal váltakoznak,
kitűzött úton,
kimért ütemben
érkeznek.

Tetőled nyertem én
fejedelmi pálcámat.
Hallgass hát meg,
adj választ, vagy
lerogyok,
s meghalok."

/Csala Károly fordítása/

Erről az új típusú Viracocha istenről nincs túl sok ismeretünk. Mindössze két neki emelt templomról tudunk, egyrészt Cachában /25/, ahol állítólag megjelent az emiatt Viracochának nevezett inkáknak, másrészt Cuzcoban. Az alakjában rejlő elvont istenfogalom felé való törekvésről és ennek ellentmondásairól magyar nyelven is kitűnő elemzést olvashatunk Csejtei Dezső tollából. /26/

Az Inti alakjával legalizált birodalmi erők

Dolgozatunk második részében az inka birodalmon belül azokat az elemeket emeljük ki illetve elemezzük, amelyeket Inti alakjával legalizáltak.

I. Az uralkodói hatalom

Az inka eredetmítosz szerint a sapay inkák vagy a Napisten fiai /"intip churin"/ vagy vele azonosult istenek. Egyes mítoszváltozatokban ezt a közvetlen leszármazástudatot zavarja egy ősi eredetű réteg beékelődése, tudniillik például a Paucartampu barlangjából való eredeztetés motívuma. /27/ Az inka liturgikus naptárban két ünnep fontos eleme volt az Inti és a sapay inka közti kapcsolat: a téli napfordulókor tartották az Inti tiszteletére rendezett Intip raymi, a nyári napfordulókor a Manco Capac és utódai tiszteletére rendezett Capac raymi ünnepét. Az utóbbi valószínűleg az év legnagyobb ünnepe volt, Christobal de Molina leírása szerint rövid megszakításokkal 23 napig tartott. /28/ Ez ünnep alkalmával minden kuraka és kacika számára kötelező volt megjelenni Cuzcoban és hódolatot tenni a sapay inka előtt! Ekkor is, és minden nagyobb ünnephez kapcsolódóan végighordozták Cuzco utcáin az előző sapay

inkák múmiáit. A múmiákat egyébként a Corcanchában őrizték, istenként tisztelték őket. Az uralkodói múmiáknak tulajdonított rendkívüli jelentőség fejeződik ki abban az Atahualpa halálához kapcsolódó történetben, mely szerint a sapay inka alávetette magát a keresztség megalázó szertartásának, hogy a máglyahalállal szemben kiérdemelje a hurkot./29/ Az Intip raymi előkészítése a sapay inka feladata volt, a szintén több napig tartandó ünnepségsorozatot is ő nyitotta meg, oly módon, hogy tükörrel /a Nap fényével!/ meggyújtotta az első áldozati oltáron fölhalmozott javakat.

A sapay inka beiktatása után kiszakadt rokonsági köréből, a család rá eső javait testvérei kapták /30/; ez a mozzanat is jelzi, hogy átkerült Inti nemzetségébe, az istenek világába.

Manco Capac kultúrhéroszi funkciójára az előzőekben már utaltunk, itt csupán az ebben rejlő hála motívumra és az ebből következő felsőbbrendűség tudatot legalizáló erőre hívjuk fel a figyelmet.

Tudjuk, hogy a sapay inkával való érintkezést meghatározott, merev normákhoz kötötték, ugyanaz jellemezte az uralkodó udvartartását is.

A sapay inka halála után tartották a mallqui ünnepét. A legenda szerint amikor Manco Capac halála közeledtét érezte, magához hívatta fiait és "...megmondotta... nekik ,,, , hogy a Nap magához hívja, ő pedig elmegy megpihenni nála... Az égből vigyáz majd rájuk, minden szükségben támogatja és megsegíti őket." /31/ A nép irányába fontos lehetett annak a magyarázata, hogy Inti fián miért tud erőt venni a kor, saját erőtlensége, ember mivolta. Naymlap mondája is tartalmaz hasonló ma-

gyarázó elemet: "Miután ez a nép sok éven át békében és egyetértésben élt, fejedelmük és uralkodójuk, akinek közben számos gyermeke született, megtudta, hogy közeledik a halála napja. Hogy alattvalói ne tudják meg, hogy erőt vett rajta a halál, tisztségviselői titokban eltemették... De az egész országban azt a hírt terjesztették, hogy - varázserejének köszönhetően - szárnyat növesztett és elrepült." /32/ A sapay inkák testét haláluk után bebalzsamozták, a gyászszertartáson asszonyai, szolgálói, stb. közül sokan követték a halálba. Maga az áldozatok ténye is bizonyítja, hogy az inkák a túlvilágot az evilág szerves folytatásaként képzeltek el. Azt, hogy a halál után ki jut a "hanac pachá"-ba /'felső világ'/ illetve az "ukhu pachá"-ba /'alsó világ'/ a származás határozta meg. /33/

Garcilaso de la Vega írja: "Manco Capac inka ... coya Mama Occlu Huacotól származó elsőszülött fiát, Sinchi Rocát tette meg örökösévé." /34/ A valóságban is ilyen egyértelmű volt az öröklés vagy az elsőszülött öröklésének spanyol mintára való tükröződésével állunk szemben? Valószínűleg ez utóbbival: Salentiny szerint épp az öröklési szabályok nemléte jelentette a birodalom Achillesz sarkát /35/! Egy-egy sapay inka halála után trónharcok törtek ki a volt családtagjai és a legelőkelőbb kacikák közt, aminek következtében a harc lezáruláig megbénult a birodalom. Szerinte a spanyol hódítást erősen elősegítette ez a tény is. Véleményünk szerint az új sapay inka meghatározott személyek viszonylag szűk köréből kerülhetett ki és az esetek többségében az előző időszak legsikeresebb hadvezérének volt a legtöbb esélye; ezért a sapay inka fiai apjuk életében próbálták a fővezéri posztot megszerezni

és ebben a pozícióban sikereket elérni. Elég, ha Pachacutec Yupanqui vagy Tupac Yupanqui trónra kerülésére illetve ennek előzményeire gondolunk.

A fentieket összegezve elmondhatjuk, hogy a sapay inka személyében az "ázsiai termelési módra" jellemző istenkirályság intézményének egyik latin-amerikai megszemélyesítőjével van dolgunk!

II. Az inka klán hatalma

Az "intip churin" jelzőt az inka nemzetség tagjaira is kiterjesztették. Garcilaso szerint Manco Capac leghűbb alattvalóit "címekkel és a fején viselt jelvényekkel nemessé emelte."/36/ Az inka klánhoz való tartozás főbb külső jegyei az átfurt fülcimpa, a jellegzetes fülbevaló, a mesterségesen nagyra növesztett fül, a rövidre nyírt haj és a jellegzetes hajfonat voltak. A spanyolok az inka előkelőket jellegzetes fülviseletük miatt "orejones"nek, "hosszfülűeknek" nevezték. Az uralkodó klánhoz való tartozás jelzésére szolgáló öncsonkítások jellegzetes fajtájával van dolgunk, amit párhuzamba hozhatunk a korábbi kultúrákra /főleg a Paracasra/ jellemző koponyadeformálással, a primitív népekre jellemző tetoválásokkal, az előkelő kínai családok gyermekeire jellemző, az arisztokratikusan tipegő járást biztosító hátrakötött lábujjakkal, az európai középkorra jellemző "ólmofehér " használatával, stb. /37/

Az inka klánba tartozásnak a birodalom idején már nem a vérségi kapcsolat volt az egyetlen kritériuma, mint ahogy ez a régi, sólyomtotem elsődlegessége idején valószínűleg jellemző volt. Maga a Napistentől való származástudat is egy mesterségesen teremtetett intézmény volt, nem csoda tehát, hogy a mítoszokból több olyan esetet ismerünk, ahol egyes falvak

lakosságát, egyes kurakákat fogad be a sapay inka a nemzetségbe, mint ahogy ez például Ocros egyik kurakája /38/ vagy Anta falu lakói /39/ esetében történt.

Az inka klánhoz tartozók gyermekeit és a kurakák gyerekeikben "túszként" Cuzcoba vitt gyerekeit gyermek- és ifjúkorukban a yachahuasi /'a tudás háza'/ nevű intézményben oktatták. /40/ A felnőttkor határára ért ifjakat aztán Capac raymi ünnepén erőpróbák sorozatának vetették alá a Ohacaquana-cauri huaca közelében. /41/ A próbát kiállt ifjakat a már említett huarachicuy szertartás keretében a Nap fiaivá avatták, ezáltal gyakorlatilag az urakodó elit tagjává váltak.

III. A papság felsőbb rétegeinek hatalma

A papság felső rétege a Turpuntay ayllu tagjaiból került ki /42/, természetesen őket is a Nap fiainak tartották. Hatalmuk az inka birodalom idején a sapay inkáétól függött, feladatuk az ő hatalmának legalizálása volt. Ismerünk olyan esetet is, amikor a sapay inka /Huayna Capac/ a főpapi funkciót is magához vonta. /43/ Az uralkodó rétegek közül az inka birodalomban a katonai réteg volt a meghatározóbb. Az ősi Peru korábbi történetére jellemző teokrácia időszaka már régen, átütően a Tiahuanaco birodalom idején, a múlt homályába tűnt.

A papi hierarchia szervezeti felépítését lényegében két tényező határozta meg: igazodnia kellett 1. az állami közigazgatás szervezetéhez, 2. a kultusz megmegfelelő szintjeihez. A hierarchia csúcsán a villac uma, a Főpap, általában az inka testvére állt, aki egy vele együtt tíz főből álló papi tanács élén irányította a birodalom vallási ügyeit. A birodalmi irányítás alatt álló papok többsége a fővárosi és tartományi szen-

télyekben teljesített szolgálatot. Feladatai közé tartozott a szertartások levezetésén kívül a gyónások lebonyolítása, a gyógyítás, stb. A következőkben a papi hierarchia három, a birodalmi integrációban jelentős szerepet betöltő rétegével foglalkozunk némileg részletesebben:

Az oraculumok papjai /umuk/

A sapay inkák politikai hatalma alátámasztásának egyik legjobb és leghatásosabb eszköze az oraculumok fenntartása és az azok papjaival való állandó kapcsolattartás volt. Az inka birodalom legjelentősebb oraculumává Pachacamac szentélye vált. Ebben az esetben sem egy eredeti inka intézményről van szó, mint ahogy ez Pachacamac nevének jelentéséből /'világteremtő'/ is kiderül, hanem a Costa középső részének ősi teremtő istenével van dolgunk, akinek az alakja egyfajta reszortváltáson keresztülmenve jósistenné alakult át, még az inka hódítás előtt nagy hírnévre téve szert. Az inkák Pachacamac szentélye mellé is emeltek egy Napszentélyt, de az oraculumot nem bántották, sőt a birodalom hivatalos jósdájává emelték, aminek a véleményét minden jelentősebb politikai döntés előtt kikérték. Pachacamacon kívül jelentős szerepet töltött be a Chimu birodalomból átvett Apurimac /Lima névadója!/ és a Cuzcohoz legközelebb fekvő Huaro oraculum is. Az umuk az áldozatok véréből, beleiből, növényi levelekből, égi jelekből, tűzből, stb. jósoltak általában bódító italok hatása alatt.

Az amauták

Az amauták a birodalom "tudósai" voltak, jelentős szerepet töltöttek be a birodalmi vallás rendszere kidolgozásában, ők voltak a sapay inkák hivatalos "történetírói" és az irodalom fő művelői is. Bár az inkák az írást nem ismerték, szóban terjesz-

tett műveik jelentős befolyást gyakoroltak a birodalmi tudat kialakulása irányába. A különböző cuzcoi "iskolák" /yachahuasi, accla huasi, stb./ tanárainak jó része is közülük került ki.

A napszűzek /acclák/

A már említett fiútuszonokon kívül lánytűszokat is szedett az inka állam: nyolcéves korukban lévő, általában előkelő származású és szép lányokat gyűjtöttek össze évente, és Cuzcoba, az "accla huasi"-nak nevezett "zárdába" vitték őket, ahol napszűzeket neveltek belőlük. Az átnevelés befejeződése után két csoportba osztották őket: a többség "intip huarmicuná"-vá /'a Nap menyasszonya'/ vált és kizárólag a sapay inkát szolgáltatta, többiek az "intip chinan" /'a Nap szolgálója'/ címet kapták, őket az inka bármikor az uralkodó elit tagjai rendelkezésére bocsáthatta. A napszűzek élén a közülük kikerült "coya pacha" állt, az inka klán tagja, akit a Nap földi feleségének tartottak. Az acclák feladatai közé tartozott a különféle szertartások előkészítése, az inka és a főpapok ruháinak varrása, a rájuk való főzés, stb. Közülük kerültek ki az inka ágyszalai; ritka, nagyobb jelentőségű alkalmakkor pedig áldozati oltárakra is kerülhettek!

+ + + + +

A papi hierarchia alsóbb rétegei a helyi kultuszok szolgálatában álltak, az államtól támogatást nem kaptak, de működésüket sem tették lenetlenné. Ezek a papok, varázslók gyakran az egyes törzsek már munkaképtelen öregjeiből kerültek ki.

IV. A törvények

Az inka birodalom törvényeit is isteni eredetűnek nyilvánították, ebből következően rendkívül szigorúak, a büntetések

alig differenciáltak voltak. Hasonlóan szigorú büntetések ábrázolásait láthatjuk már a Mochica kerámiákon is, amelyek ábrázolásain gyakran találkozhatunk lenyúzott árcbőrű, megkövezett, a madaraknak kitett, vagy testrészeiben megcsonkított elítéltekkel. A törvények betartását, ennek ellenőrzését szolgálta az ichurinak vagy chatay-cuscaynak nevezett gyónási szertartás is, amelynek során "nem a cselekedet szubjektív megítélése a lényeges, hanem az államilag szankcionált etikai imperatívusok pusztja be nem tartása, elmulasztása. Így a gyónás... az inka uralkodó osztály és a főpapság informatív forrásává, a mulasztások regisztrálásának eszközévé változott... az állami kötelezettségek elmulasztásáért az állam részéről gyakorolt büntetés követi." /44/

Integrált termékenységekultuszok

A főisten alakok változásának tárgyalása során megállapítottuk, hogy az ősi Peru történetének kezdeti időszakában a vallási integrációra törekvő civilizációnál a helyi kultuszok állat totemjeinek a felvétele állt a középpontban. Az erre vonatkozó tipikus példát a Chavin-kultúra adta, a Tiahuanaco birodalomban ezek az elemek már segítő-szolgáló démonokká degradálódtak, az inka birodalom vallásában pedig a háttérbe szorításukra törekedtek. A főisten szerepkörét a legjelentősebb termékenységhostenek, a Nap- és a Holdisten vették át. Ezzel összefüggésben a korábbi, illetve a helyi kultuszokból ezután elsősorban a termelékenységekultuszhoz kapcsolható elemeket integrálták, az ebbe bele nem férőket kiszorították. A legjobb példát erre vonatkozóan az inka birodalmi vallás adja!

A következőkben az ebbe integrált termékenységkultusz elemeiről lesz szó.

Az inka panteonban Intin és Quillán kívül jelentős szerephez jutottak más asztrális jelenségekhez kapcsolódó istenek is; bizonyítja ezt, hogy a cuzcoi Coricanchában a főisten pár mellett egy-egy szentélyt kapott Illapa, a villámlás, mennydörgés és mennykő istene /aymara megfelelő Thonapa, az esőt adó viharisten/; a szivárvány; valamint a csillagok, amik közül kiemelkedő tisztelet övezte az esthajnal-csillagot. Ezek az istenek kevésbé voltak személytelenek, mint Inti; több hozzájuk kapcsolódó népi mítoszt, hiedelmet ismerünk. Illapát például buzogánnyal és dárdával felfegyverzett, fénylő ruhás férfiként képzeltek el, aki az emberek kérésére széttörte egy dárdadobással a nővére által őrzött, esővizet tartalmazó korsót. A villámlásban Illapa ruhájának ragyogását látták, a dörgésben a dárda és a korsó találkozásakor keletkezett hangot hallották az inkák./45/

Az "egyetemes termékenységistenek" közül jelentős szerep jutott az inka vallásban Pacha mamának, a Földanyának, aki az adakozó és termékeny természet fő jelképévé, a szülő anyák istennőjévé is vált; valamint Mamacochának, a Tengeranyának, aki főleg a halászberekek vallási képzeteiben foglalt el előkelő helyet.

A helyi termékenységkultuszok integrálása a birodalmi vallásba térben az ún. ceque-rendszer, időben a liturgikus naptár segítségével történt.

A ceque-vonalak a Cuzco környéki huacákat fogták egységes rendszerbe. A birodalom négy részre, suyura való osztásának is ezek a vonalak voltak a meghatározó tényezői. A Chinchasuyu,

az Antisuyu és a Collasuyu területén 9-9, a Cuntisuyu területén 14 ilyen vonal húzódott. /46/ A vonalak mentén összesen 328 huaca helyezkedett el. A ceque-vonalak a Coricanchától indultak, irányukat két tényező határozta meg: 1. vízrajzi viszonyok, 2. a látható horizontok rendszere. /47/ A Cuzco körüli vonalak a Vilcanota és az Apurimac folyókban végződtek. /48/ A rendszerbe tartozó huacák is kapcsolódtak valamiképp a vízhez: többségük vízáadó forrásként tisztelt hegy, szikla vagy valamely folyó, csatorna kritikus szakasza, illetve az ezekhez kapcsolódó kultikus hely volt. /47/ Összességében azt mondhatjuk, hogy a ceque-rendszer vízközpontú termékenység-kultuszokat egységbe rendező erőként szolgált.

A liturgikus naptár alapját a mezőgazdasági év legfontosabb eseményei adták, az év /holdév/ minden hónapjára esett egy-egy nagyobb ünnep. Ezek felsorolásában a források nem közvetítenek gyértelmű adatokat, ezért biztosan csak a legfontosabbakat tudjuk megjelölni. Az Intip raymi és a Capac raymi ünnepéről már esett szó. Rögtön mellettük érdemes megemlíteni a szeptemberi napfordulókora a Quilla és a coya tiszteletére rendezett Situa raymi ünnepét, amelynek a leírása adta a ceque-rendszer kutatásának kiinduló pontját: ugyanis az inkák ezt a ünnepet összekötötték egyfajta megtisztulási rítussal, amelynek keretében az egyes panacákat és ayllukat képviselő harcosok a betegségeket és a rossz szellemeket lándzsáikkal a ceque-vonalak mentén az Apurimac és Vilcanota folyókba kergetik. /48/

Évente két hónap, a februárnak megfelelő Hatun Pocoy és a májusnak megfelelő Hatun Cuzqui Aymoray kapcsolódott az ősi Peru legjelentősebb "részleges terménységistenéhez" /49/, a

a kukoricaistenhez; az előbbi a kukorica éréséhez, az utóbbi a betakarításához kötődött. Idézzünk a májusi ünnepségre vonatkozóan egy hosszabb részt Polo de Ondegardo leírásából /50/: "... Hatun Cuzqui Aymorayban... szintén száz, különböző színű lámát áldoztak fel. /51/ Ebben a hónapban, amikor betakarítják a kukoricát, ünneplik az indiánok közt ma is élő Aymoray vagy Aymorana ünnepét. Ez úgy zajlott le, hogy az indiánok bizonyos dalok éneklése közben a földekről hazavonultak, otthon imádkoztak, hogy sokáig tartson a kukorica, és mindenki készített a saját házában egy Mamasarának nevezett kukorica huacát. Erre a célra a földről a nekik legnagyobb tünő kukoricafejet hozták haza, ezt három éjszakai virrasztás után bizonyos ceremóniák között egy kis piruának nevezett edénybe tették. A kukoricafejet a legértékesebb terítőjükbe takarják, majd az említett edény letakarása és feldíszítése után nagy becsben tartják. Azt hiszik, hogy ez a földjeikben lévő kukorica anyja, a kukoricájuk általa növekszik és ugyanebben a hónapban egy különleges áldozatot mutatnak be neki. A varázsló megkérdezi tőle, hogy kitart-e az ereje a következő évre is, ha a válasz nemleges, ünnepélyes keretek közt visszaviszik az említett földre és elégetik. Majd ugyanehhez a ceremóniához kapcsolódva új piruát készítenek, azt mondják, hogy ne romoljon a kukorica termés." A fenti idézet nagyon jól jellemzi az inka vallási integráció egyik oldalát: a helyi, sőt ez esetben conopa szintű istenek kultuszát meghagyják helyi szinten, a helyi szertartási keretek között, de azok időpontját felveszik a hivatalos inka liturgikus naptárba, ezzel mintegy legalizálva a helyi kultuszok továbbélését. Az ünnep bevezetésénél föláldozott lámák arra utalnak, hogy ezeket az ünnepeket is összekötötték az inka pan-

teon csúcsán lévő isteneknek ajánlott, valószínűleg kötelező áldozatbemutatókkal!

A termékenységkultuszok kapcsán kell megemlítenünk, hogy az ősi Peru lakóinak vallási képzeletében is jelentős szerepet játszott az erotika, elég, ha a Mochica kerámiák e téren is gazdag anyagára, a szántóföldön való coitus termésnövelő hatásába vetett, az indián népek közt erőteljesen elterjedt hitre gondolunk. Ehelyütt ezen kultuszoknak csupán egyetlen, a vallási integráció szempontjából fontos motívumára, az istenek és emberek közti testi kapcsolatra térünk ki. Trimborn szerint a szivárvány kétfejű kígyó alakban való ábrázolása az isten és az ember egyesülése legáltalánosabb megfogalmazása. /52/ Az inkák, sőt a preinka népek egy része is tiltotta az istennel érintkezők számára, ha ez a hivatásuk, egész életükre; ha csak időleges feladatuk, szolgálatuk idejére az emberekkel folytatott szexuális érintkezést; az inka birodalom papjainak egész életükben önmegtartóztatást kellett gyakorolniuk, a napszűzek esetében is csak az istenként tisztelt inkával való kapcsolat jelentett bocsánatos bűnt, az Intip raymi előkészületei során magának a sapay inkának is le kellett mondania asszonyairól. Tschudi a földeket őrző csász szolgálatára vonatkozóan szolgál számunkra még egy értékes adalékkal: "Ez a hivatal...nem csupán földőrző állást jelentett, hanem bizonyos vallási oldala is volt. A császoknak ugyanis működésük egész ideje alatt böjtölniük kellett, tudniillik se sőt, se piros paprikát nem ehettek, se asszonyaikkal nem érintkezhetek." /53/ A fenti példák alapján úgy hisszük, egyértelműen állíthatjuk, hogy az istenekkel való érintkezésnek az indiánok valamilyen erotikus jelleget is tulajdonítottak.

A férfi istenek illetve istenkirályok és asszony-embérek közti szexuális kapcsolat illetve ennek következményeként az asszony huacává válásának motívuma fontos eszköze volt a helyi kultuszoknak a birodalmi valláshoz való kapcsolásának. A következőkben erre vonatkozóan idézzünk fel néhány jellegzetes példát!

Ocros kurakájának a lányát Cuzcoba vitték acclának, az ifjú szüzet az "intip churin" ágyába vezette, ezáltal bűneit, "piszkát" az acclára vitte át. A szerencsétlen lányt ezután mint "capac huchá"-t /'királyi piszok '/ hazaküldték atyjához, azzal az utasítással, hogy élve el kell temetni. Ez megtörtént a faluhoz közeli folyó egyik kritikus szakaszánál, egy hegy közelében. A "capac hucha" a nép képzeletében azonosult a heggyel, amely a környék fő huacájává változva a ceque-rendszer részévé vált. /54/

Egy másik mítosz szerint Roca inka és a Patahualliacan faluból származó Mama Micay házassága eredményeképp folynak az asszony szülőfaluja környékén folyói Cuzco irányába, a főváros vizellátását erősen meghatározva. A mítosz emlékét őrizte meg a falu közelében lévő Micaypata /'Micay terasza'/, amit valószínűleg szintén huacaként tiszteltek. /55/

Ugyanezt a motívumot hordozza magában Pariacaca már említett mítosza is: A Huarochiri-völgyben élt egy szép asszony, Chuquisuso, aki keserves sírásba kezdett a száraz földek láttán. Pariacaca isten leszállt hozzá és segítséget ígért, ha az asszonyt magáévá teheti. Chuquisuso megépíttette Pariacacával a környék teljes vízrendszerét, míg végül engedett az isten kérésének, ezután pedig kővé vált a cocochallai öntözőcsatorna torkolatánál. /56/

Ö s s z e g e z é s

Végül térjünk vissza a dolgozatunk elején feltett kérdésre: Epigonok voltak-e az inkák? Eddigi fejtegetéseink alapján egyértelműen nemmel válaszolhatunk. Az inka birodalmi vallásban kétirányú törekvést figyelhettünk meg. Egyfelől kiépítettek egy a Napkultuszon alapuló vallási rendszert, amelynek elemeiről elsősorban dolgozatunk első két fejezetében írtunk. Ezt a vallási rendszert minden lehetséges eszközzel terjesztetni igyekeztek, ezen eszközök közül itt csak a legfontosabbakra utalunk: minden jelentősebb helyen templomot kellett emelni. Inti tiszteletére, óriási volt a papság száma^{57/}, Inti tiszteletére hatalmas és pompás ünnepségeket kellett rendezni, a kurakák gyermekeinek egy részét Cuzcoba átnevelték, külön birodalmi "ideológusokat" tartottak az amauták személyében. Ezen a ponton azt is meg kell jegyeznünk, hogy ez a törekvés nagy ellenállásba ütközött, jelzik ezt a gyakori felkelések, de jelzik azok az erőszakos mozzanatok is, amelyekre az inka állam rákényszerült: a kurakák évi hódoltatása, gyermekeik közül túszok szedése, a törzsi huacák Cuzcoba való begyűjtése. Másrészt az inka állam engedte továbbélni a helyi kultuszokat, különösen azoknak a termékenységkultuszhoz kapcsolódó elemeit, és formákat keresett és talált /ceque-rendszer, liturgikus naptár/ ezeknek a központi kultuszhoz való kapcsolására.

Az inka klán végső célja egy egységes birodalmi vallás kiépítése volt, amelynek erősítenie kellett a birodalmat összetartó katonai, gazdasági és politikai mozzanatokat. A spanyol hódításig ez a törekvés nem hozhatott átütő eredményt, a krónikások híradásai ebben a vonatkozásban megbízhatatlanok,

hisz a krónikaírók informátorai elsősorban az inkább a törekvéseikről mint a valóságos helyzetről beszélő amauták voltak. A valóságot jobban tükrözi az a tény, hogy a spanyol hódítónak óriási segítséget nyújtottak az alávetett törzsek. Valószínűleg hiába segítette volna Pizarrót az európai fegyverekben rejlő technikai fölény - a puska por egyébként is hamar át nedvesedik, közelharcban pedig mit sem segít -, az a biológiai trauma, az európai járványok jelentettek az ellenük teljesen védtelen szervezetű indiánok számára /58/ /akiket igazán nem kárpótolhatott az Amerikában őshonos szifilisz európai "bosszúhadjárata" /59/ /, stb.; ha a kurakák nem segítik, Pizarro kb. kétszáz emberével /60/ sose hódította volna meg Perut! Az inka birodalmi vallásra vonatkozó utolsó megállapításunk igazságát támasztja alá az a tény is, hogy a spanyol hódítás után a régi kultuszok reneszánsza következett be. /61/

J e g y z e t e k

1. Kutscher 9.old.
2. Az "inka" szót a legáltalánosabb értelemben használjuk.
A szó Szerov /33.old./ által említett második jelentése
esetében az "inka-klán", a harmadik jelentés esetében a
"sapay inka" terminusokra törekszünk.
3. Kutscher 88. old.
4. Kutscher 86. old.
5. Kutscher 82. old.
6. Kutscher 31. old.
7. Kutscher 86. old.
8. Trimborn 143. old.
9. Katz 553. old.
10. Lammel 228. old.
11. Gerol 178. old.
12. Salentiny 36. old.
13. Ágh Attila 312 old.
14. Hahn 49. old.
15. Lammel 227-228. old.
16. Kutscher 90-92. old.
17. José Mariá Arguedas "Dioses y hombres de Huarochiri" c.
művét idézi Katz 552-554. old.
18. Trimborn 147. old.
19. Kutscher 96. old.
20. Kutscher 97. old.
21. Garcilaso 39. old.
22. Mason 196. old.
23. ld. pld. Csejtej 29. old., Katz 552. old.

24. Simor 256-57. old.
25. Mason 335. old.
26. Csejtei 28-29. old.
27. Garcilaso 44-46. old.
28. Csejtei 23. old.
29. Gerol 195. old.
30. Salentiny 48-49. old.
31. Garcilaso 56. old.
32. Balboát idézi Kutscher 91. old.
33. Mason 341. old., Trimborn 145. old.
34. Garcilaso 56. old.
35. Salentiny 49. old.
36. Garcilaso 50. old.
37. Balogh
38. Zuidema 1041. old.
39. Zuidema 1049. old.
40. Trimborn 140. old.
41. Zuidema 1050. old.
42. Mason 342. old.
43. Salentiny 52. old.
44. Csejtei 25. old.
45. Trimborn 143. old.
46. Zuidema 1039. old. Érdekességgént megemlítem, hogy Mason
339. old. a Cuntisuyu esetében 15 vonalról beszél.
47. Zuidema 1043. old.
48. Zuidema 1039. old.
49. Hahn 47. old.
50. idézi Trimborn 140-141. old.

51. Az egyes isteneknek adandó áldozatok tárgyait szabályozták, például Viracochának barna, Intinek fehér, Illapának tarka lámát kellett áldozni: Trimborn 152. old.
52. Trimborn 139. old.
53. Tschudi "Culturhistorische und sprachliche Beiträge zur Kenntnis des alten Peru" c. írásából idéz Trimborn 140. old.
54. Zuidema 1043. old.
55. Zuidema 1049. old.
56. Katz 552-554. old.
57. Csejtei 22. old.
58. Braudel 85. old., Salentiny 105. old.
59. Braudel 77. old.
60. Salentiny 106. old.
61. Erre vonatkozóan részletesebben ld. Anderle 95-104. old.

Felhasznált irodalom

Anderle Ádám: Vihar a Sierrában. Indián függetlenségi küzdelmek a XVI-XVIII. században Bp. 1981.

Ferdinand Anton - Frederick J. Dockstader: Das alte Amerika Baden - Baden 1967.

Ágh Attila: Az amerikai prekolumbián civilizációk termelési módja in: Ágh Attila: A történelem kérdőjelei. Tanulmányok Bp. 1974. 279-382, 456-468. old.

Balogh Zoltán: Egy marxista öltözködésszociológia vázlatja in: Medvetánc 1984/2-3 3-32. old.

Fernand Braudel: Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus XV-XVIII. század. A mindennapi élet struktúrái Bp. 1985.

Csejtei Dezső: Az inka birodalom vallásának sajátosságai a marxi formációelmélet tükrében in: Acta Universitatis de Attila József nominatae Sectio Philosophica Szeged 1979. 15-32. old.

Garcilaso de la Vega, az inka: Inkák és konkisztádorok. Három krónika Bp. 1964

E. Harry Gerol: Inkák tündöklése és bukása Bp. 1965

Victor W. von Hagen: Sonnenkönigreiche. Azteken, Maya, Inka München-Zürich 1962

Hahn István: Istenek és népek Bp. 1980

Friedrich Katz: Vorkolumbische Kulturen. Die grossen Reiche des alten Amerika München 1969

Kelemen Pál: Régi amerikai művészet. Ősi indián és spanyol gyarmati kor Bp. 1981

Kéz Andor - Láng Sándor: Leíró természeti földrajz. Amerika Antarktis Bp. 1963

Eugen Kusch: Peru Nürnberg 1973

Gerdt Kutscher: Chimu. Eine altindianische Hochkultur Berlin 1950

Lammell Annamária: A hódító és a meghódított mítosza. Történelmi változások dél-amerikai indián mítoszok tükrében in: Világosság 1980/4 226-233. old.

Hermann Leicht: Indianische Kunst und Kultur. Ein Jahrtausend im Reiche der Chimu Zürich 1944

J. Alden Mason: Das alte Peru. Eine indianische Hochkultur Zürich 1965

Ploetz Grosse illustrierte Weltgeschichte in 8 Bänden Bd. 6 Die aussereuropäische Welt bis 1445 Freiburg-Würzburg 1984

Fernand Salentiny: Machu Picchu. Steinernes Rätsel im Lande des Kondor Frankfurt am Main 1979

Frank Salomon: Vertikális politikai rendszerek az inka birodalom területén in: Világtörténet 1980/2 55-76. old.

Simor András vál.: Sasok és kondorkeselyűk. Navatl és kecsua költészet Bp. 1977

Miroslav Stingl: Die Inkas Wien-Düsseldorf 1978

Sz.J. Szerov: Dinamika etnogeneticseszkava mifa inkov. in: Etnicseszkaja isztorija i folklor Moszkva 1977 33-61. old.

Walter Krickeberg - Hermann Trimborn - Werner Müller - Otto Zerries: Die Religionen des alten Amerika

Stuttgart 1961

Heinrich Ubbelohde-Doering: Die Gallinazo-Stil und die Chronologie der altperuanischen Fröhenkulturen München 1957

Wittman Tibor: A latin-amerikai "feudalizmus" kialakulásának vitás kérdései /XVI-XVII. század/ in: Századok 1972/6 1293-1332. old.

Wittman Tibor: Latin-Amerika története Bp. 1971

Zelkó Zoltán: A kőszivatag titka Bp. 1982

R. Tom Zuidema: Lieux sacrés et irrigation: tradition historique, mythes et rituels au Cuzco in: Annales 1980 1037-1056. old.

I.sz. melléklet: Az Ősi Peru történeke főbb kultúrái /1./

Costa

Északi rész

Déli rész

az i.e.9.sz. Huaca Prieta
előtt Guañape

kb.i.e.9.sz.

i.e. 4.sz.

/az 1.pánpe- C h a v i n
rui civilizáció
kora/

kb.i.e.4.sz.-	Puerto Moorin	Cerro Sechin	Nazca
i.sz.8.sz.	Gallinazo		Paracas Cavernas
	Salinar		Paracas Nekropolis
	Mochica		

kb.8-11.sz.

/a 2. pánperui
civilizáció H u a r i
kora/

11-15.sz.	Chimu	Cuismancu	Chincha
-----------	-------	-----------	---------

közepe

15.sz. közepe-

16.sz. 30-as

évei /a 3.pán- i n k a b i r o d a l o m
perui civilizáció
kora/

16.sz. 30-as g y a r m a t i k o r
évei-

Az ősi Peru történetének főbb kultúrái /2./

Sierra

Északi rész

Déli rész

az i.e.9.sz. Lauricocha
előtt Ktosh

Ayamitin

kb.1e.9.sz.

i.e.4.sz. C u p i n u s q u e
/az 1.pánpe- /P a r t i - C h a v i n /
rui civilizáció
kora/

kb i.e.4.sz. Recuay
i.sz.8.sz.

Pucara
korai Tiahuanaco

kb.8-11.sz.

/a 2.pánperui T i a h u a n a c o
civilizáció
kora/

11-15.sz. Huamachuco Chullpa
közepe "cuzcoi konföderáció"

15.sz. közepe-

16.sz.30-as

évei /a 3. pán- i n k a b i r o d a l o m
perui civilizáció
kora/

16.sz. 30-as g y a r m a t i k o r
évei-

II.sz. melléklet:

A tanulmányban szereplő fogalmak magyarázata

accla huasi: az acclák "zárdája"

acclák: 'kiválasztottak', napszüzek

amauták: az inka birodalom "tudósai"

Antisuyu: a Tahuantinsuyu ÉK-i tartománya

Apurimac: jósisten a Costán /Lima névadója!/
ayllu: inka nemzetség

aymara: a kecsua mellett a Sierra legjelentősebb nyelve illetve az ezt beszélő indián

Aymoray/Aymorana: a kukoricaisten májusban tartott ünepe

balza: a Costára jellemző, puha, könnyű és lyukacsos fafajta, illetve az ebből épített tutaaj

Capac raymi: a nyári napfordulón a sapay inkák tiszteletére rendezett ünnep

cequeq: a Guzco körüli huacákat összekötő mftikus vonalak

Ghinchasuyu: a Tahuantinsuyu ÉNY-i tartománya

Collasuyu: a Tahuantinsuyu DK-i tartománya

conapa: családi huaca

Coricancha: a cuzcoi Naptemplom

Costa: Peru tengerparti része

coya: a sapay inka felesége

coya pacha: az acclák "úrnője", vezetője

Cunctissuyu: a Tahuantinsuyu DNY-i tartománya

hanac pacha: 'felső világ', az inkák túlvilági képzeleteinek "mennyországa"

Hatun Cuzcuy Aymoray: a májusnak megfelelő hónap az inka nap-
tárban

Hatun Pocoy: a februárnak megfelelő hónap az inka naptárban

huaca: 'szent hely'

Huaca de la Luna: piramis a Moche völgyében. Az elnevezés valószínűleg helytelen, mivel nem a Hold hanem a Nap tiszteletére emelték.

Huallato: a Jauja-völgy kutyaistene

huarachicuy: az inka ifjak iniciációs /felnőtté avatási/ szertartása

Huaro: inka jósszentély Cuzco közelében

Illapa: a villámlás, mennydörgés és mennykő istene az inka panteonban

Inti: az inka Napisten

intip chinan: 'a Nap szolgálója' - az inka uralkodó elit szolgálatában álló accla

intip churin: 'Inti fia' - a sapay inkákra jellemző cím

intip huarmicuna: 'a Nap menyasszonya' - közvetlenül a sapay inka szolgálatában álló accla

Inti punku: 'Napkapu' - kultikus építmény Tiahuanacóban

Intip raymi: Inti tiszteletére rendezett ünnep a téli napfordulókor

kacika: egy-egy ayllu élén álló törzsfő

kuraka: ld. kacika

Llampallec: Naymlap zöld színű kőből készített szobra

mallqui: a sapay inka gyászszertartási ünnepe

Mamacocha: a tengeranya istennő neve

Mama Occlu Huaco: Manco Capac felesége

Naymlap: a Llambayeque-völgy istenként tisztelt, legendás uralkodója

orejones: 'hosszúfülűek' - az inka uralkodó elit spanyol elnevezése

Pachacamac: Ősi jósisten és oraculum a Costa középső részén

Pacha mama: a földanya istennő neve

Pariacaca: a Huarochiri-völgy teremő istene

Paucartampu: mítikus barlang Cuzco közelében. Az inka eredetmítosz egyik változata e barlangból eredezteteti az inkákat.

Quilla: inka Holdistennő, Inti felesége

sapay inka: inka uralkodó

Si: Mochica illetve Chinu Holdisten

Sian: 'a Hold háza' - Si szentélye

Sierra: Peru hegyvidéki része

Situa raymi: Quilla és a coya tiszteletére rendezett ünnep a szeptemberi napfordulókor

Tahuantinsuyu: 'a négy világtáj birodalma' - így nevezték az inkák a birodalmukat

Thonapa: aymara viharisten

Thinupa: aymara kultúrhérosz

ukhu pacha: 'alsó világ' - az alvilág az inkák túlvilági képzeleteiben

umu: jóspap

villac uma: inka Főpap

Viracocha: a Sierra Ősi teremő istene. Az inka uralkodó elit "legfelsőbb lényként" tisztelte

yachahuasi: inka "iskola" az uralkodó elit gyermekeinek nevelésére

yunkák: a Costa lakóinak kecsua elnevezése, amit a spanyolok is átvettek

III. sz. melléklet:

Az inka birodalom uralkodói

A legendák sapay inkái:

Manco Capac	: 1200 körül - kb. 1250
Sinchí Roca	
Lloque Yupanqui	
Mayta Capac	
Capac Yupanqui	
Inca Roca	
Yahuar Huacac	
Viracocha Inka	: kb. 1400 - 1438

A történeti sapay inkák:

Pachacutec Yupanqui	: 1438 - 1471
Tupac Yupanqui	: 1471 - 1493
Huayna Capac	: 1493 - 1527
Huascar	: 1527 - 1532
Atahualpa	: 1527 - 1533
II. Manco Capac	: 1533 - 1544
Sayri Tupac	: 1544 - 1557
Titu Cusi	: 1557 - 1569
Tupac Amaru	: 1569 - 1572